

Philip F. ESLER:

*Babatha's Orchard: The Yadin Papyri
and an Ancient Jewish Family Tale Retold*

(OXFORD, OXFORD UNIVERSITY PRESS, 2017)

A Babata-archívumot alkotó – i. sz. 94 és 132 között keletkezett – harmincöt papiruszból álló családi irattárat 1961. március 15-én fedezte fel a Yigael Yadin (1917–1984) vezette izraeli régészcsoporth a Holt-tenger nyugati partján fekvő *Náchál Chever* nevű vádiban, az ott elhelyezkedő barlangban, melyet azért neveznek a „Levelek barlangjának”, mert korábban ugyanonnan került elő az utolsó Róma-ellenes zsidó felkelés vezetőjének, Simon ben Koszibának, azaz Bar Kochbának tizenöt levele.¹ Az archívumot – a régészeti ásatáson részt vevő egyik önkéntes alatt megbillenő, sziklalappal lefedett üregben találták meg, az odarejtett női személyes holmik alatt, gondosan becsomagolva egy bőrtáskába.² A kilenc arámi (*P. Yadin* 1–4, 6–10)³ és huszonhat görög nyelvű (*P. Yadin* 5, 11–35)⁴ irat mindegyike jogi dokumentum: ingatlanátruházási-, házassági-⁵ és kölcsönszerződés, ingatlan adózási célú nyilván- tartásba vétele, illetőleg jogvitákkal kapcsolatos periratok, amelyek kezdettől fogva

¹ Yigael Yadin: *Bar Kokhba: The Rediscovery of the Legendary Hero of the Second Jewish Revolt against Rome*. New York: Random House, 1971.

² Yigael Yadin: *The Expedition to the Judean Desert, 1961: Expedition D – The Cave of the Letters* = *Israel Exploration Journal*, XII, 1962, 227–257.

³ Yigael Yadin: et al.: *The Documents from the Bar Kokhba Period in the Cave of Letters: Hebrew, Aramaic and Nabataean-Aramaic Papyri*. *Judean Desert Studies*. Jerusalem: Israel Exploration Society, Institute of Archaeology, Hebrew University and the Shrine of the Book, Israel Museum, 2002.

⁴ Naphtali Lewis: *The Documents from the Bar Kokhba Period in the Cave of Letters: Greek Papyri and Aramaic and Nabatean Signatures and Subscriptions*. Jerusalem: Israel Exploration Society, The Hebrew University of Jerusalem, and the Shrine of the Book, 1989.

⁵ A P. Yadin 10. jelzetű kézirat Babata második férjével, Jehuda ben Eleazar Khthouszionnal 125-ben kötött házasságának ketubáját (házasságlevelét) tartalmazza. Lásd Yigael Yadin – Jonas Greenfield – Ada Yardeni: *Babatha's Ketubba* = *Israel Exploration Journal*, XLIV, 1994/1–2, 75–101. A ketubán jól megőrződött a ארתא név.

felkeltették a római provinciák igazgatásával, társadalom- és gazdaságtörténetével,⁶ illetve a nabateus és zsidó anyagi joggal,⁷ valamint a római perjoggal⁸ foglalkozó kutatók figyelmét.

Philip Francis Esler (1952) a University of Gloucestershire újszövetségi tanszékének tanszékvezető egyetemi tanára⁹ a recenzió tárgyát képező könyvében a Babata-archívum néhány kézírata alapján mikrotörténelmet ír. Azt a figyelemre méltó eseményláncot rekonstruálja és foglalja egy családi történet narratívájába, amely a Nabateus Királyságban – még annak i. sz. 106-ban történt római provinciává alakulása előtti időszakban – játszódott le, és amelyet az archívum négy legrégebbi irata, a *P. Yadin* 1–4. dokumentál, azaz hogyan vásárolta meg i. sz. 99-ben Simon ben Menáchem, Babata édesapja azt a datolyapálma-ültetvényt, melyet huszonkét évvel később lányának ajándékozott. Esler a négy papírusz vizsgálatára speciális módszertant alkalmaz, melyet levéltári etnográfának (*archival ethnography*) nevez, és amelyről vallott nézeteit az 1. fejezetben részletesen ismerteti. Felfogásában az etnográfia alapvetőleg egy csoport mindennapi életéről szóló részletes beszámoló, amely hosszan tartó néprajzi terepmunkán, résztvevő megfigyelésen alapul, amivel kapcsolatban idézi Paul Stoller aranyszabályát: „hallgasd meg, mit mondanak alanyaid, de különös figyelmet fordíts arra, amit csinálnak” (5.).

Esler hangsúlyozza, hogy az etnográfia nem maga a terepmunka, hanem az a folyamat, amiben az etnográfus az élő tapasztalatot mintegy – az antropológia összehasonlító perspektíváját segítségül hívva, másik csoportban végzett saját terepmunkára vagy másokéra támaszkodva – lefordítja, értelmezi. A levéltári dimenzió pedig – egy közel kétezzer évvel ezelőtti csoport „megfigyelése” esetében – annak a követelménynek felel meg, hogy a néprajzot a múltból származó dokumentumok halmazára alkalmazzuk, és a tényleges személyes jelenlétet az „ottlét” olyan módjával helyettesítsük, amely a lehető legnagyobb figyelmet fordítja az írásos feljegyzésekben mint élő adatforrásokban fellelhető jelentős információra (rokonság, falusi környezet, helyi szociális kapcsolatok, hálózatok, intézmények, etnikai és rituális identitás). Ahogy arra Michael Owen Wise rámutat, Esler módszerének lényege a gondosan kidolgozott prozopográfia, amelyet – több évtizedes gyakorló ügyvédi tapasztalattal a háta mögött – kétségkívül parádésan demonstrál, ahogy a négy

⁶ Martin Goodman Babatha's story = *The Journal of Roman Studies*, LXXI, 1991, 169–175; A. Trooper: *The Economics of Jewish Childhood in Late Antiquity* = *Hebrew Union College Annual*, LXXVI, 2005, 189–233.

⁷ Hannah Cotton, Jonas Greenfield: Babatha's Property and the Law of Succession in the Babatha Archive = *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik* CIV, 1994, 211–224.

⁸ Dieter Nörr: *Prozessuales aus dem Babatha-Archiv* = Michel Humbert – Yan Thomas (szerk.): *Mélanges de droit romain et d'histoire ancienne. Hommage à la mémoire de André Magdelain*. Paris: Editions Panthéon-Assas, L.G.D.J., 317–341.

⁹ Lásd glos.ac.uk/staff/profile/philip-esler. Megtekintve: 2022. április 30.

nabateus szerződés felei és aláírói személyét és az érintettek közötti viszonyokat és kapcsolatokat magukból a dokumentumokból feltárja.¹⁰

A szerző a 2. fejezetet Babata, a felső középosztálybeli zsidó asszony nabateus társadalmi dimenzióinak¹¹ szenteli. Nabatea i. sz. 62-től 106-ig Rómának alávetett kliens királyság volt, ahol a négy papirusz keletkezése idején (i. sz. 94–99) II. Rabbél király uralkodott. A nabateusok az ókori görög források¹² tanúsága szerint eredetileg északkelet-arábiai nomádok voltak. Ennek nyomai a társadalmi különbségek viszonylag csekély voltában, illetve csoportidentitásuk etnikai jellegében voltak tetten érhetők még ebben az időszakban is. Esler a görög forrásokat Fredrik Barthnak a délperzsa nomád tábori közösségek napi szintű reaffirmatív megállapodásaira vonatkozó leírásával veti össze.¹³ Ezáltal jól érthetővé válnak a letelepedett, öntözéses gazdálkodást folytató nabateusok világának ezen sajátosságai. A fejezet végén a nabateusok és a júdeaiak közötti etnikai kapcsolatok természetes állapotát vizsgálja (békés egymás mellett élés az etnikai határok megőrzésével).

A 3. fejezet az események színteréül szolgáló – En-Geditől 45 kilométerre, Zoara szomszédságában található, a Zered folyótól északra és a Holt-tenger déli partján fekvő – Maoza¹⁴ környezeti és társadalmi viszonyait veszi górcső alá. A falu lakói között Babata minden jel szerint jómódúnak volt tekinthető. Esler egy későbbi tanulmányában, mely a nők szerepét vizsgálja a nabateus társadalomban,¹⁵ a Steven J. Friesen által a Római Birodalomra kidolgozott hétfokozatú vagyoni skálán¹⁶ a 4. kategóriába sorolja, amely alapján a rurális közösségben (ahol a nőknek lényeges gazdasági hatalma volt) egyértelműen gazdagnak számított. Ahogy azt a Babata-archívum és a jóval szerényebb Szalomé Komaisze archívum dokumentumaiból Esler kimutatja, a nagy haszonnal kecsegtető, de ugyanakkor nagy kockázattal is járó datolyatermesztéshez szükséges ingatlanok mintegy húsz százaléka nők tulajdonában volt, és likvid hozományukból (például Babata házasságlevelében 400 római

¹⁰ Michael O. Wise: Babatha's Orchard = *Dead Sea Discoveries* 26, 2019, 104–106.

¹¹ Babata születését Esler i. sz. 105-re teszi. Első férje Jesua ben Jesua i. sz. 124-ben halt meg, akitől egy fia (szintén Jesua) maradt. Lásd Esler, Babatha's Orchard, 28., 1. lj.

¹² Diodoros Szikulusz: *Biblioteca historica*, xix, 94.1–100.7 és ii, 48. Esler, Babatha's Orchard, 34–38; Sztrabón: *Geographia*, 16.4.21, 26. Lásd im., 41–43.

¹³ Fredrick Barth: *Nomads of Southern Persia*. Oslo: Universitetsforlaget, 1964. Lásd Esler: Babatha's Orchard, 37–39.

¹⁴ A Maoza görög forma a Machoz Eglatain („Eglatain kikötője”) név rövidült alakja. Lásd Esler: Babatha's Orchard, 65. A falu valószínű elhelyezkedéséhez lásd uo., 29–30, 66, továbbá a 2.1 sz. ábraként jelölt térképen.

¹⁵ Philip Esler: *Female Agency by the Dead Sea: Evidence from the Babatha and Salome Komaisze Archives* = *Dead Sea Discoveries*, XXVI, 2019/3, 362–393.

¹⁶ Steven J. Friesen: *Poverty in Pauline Studies: Beyond the So-Called New Consensus* = *Journal for the Study of the New Testament*, XXVI, 2004, 323–361.

*denarius*nak megfelelő összeg szerepel) jelentős kölcsönöket tudtak nyújtani férjeiknek az üzlethez.

A 4. fejezetben elemzett *P. Yadin* 1. sz. kézirat is egy ilyen, a feleség (Amat-Isi) hozományából adott – 600 *denarius* értékű, kétéves és kamatozó – kölcsönről szól, amelyet a házaspár a moábi Rummonban¹⁷ kötöttek. Az i. sz. 94-re datált szerződést a nabateus jogi felfogásnak megfelelően a férj (Mukumu) teljes vagyonára vonatkozó biztosítékkal fedezték, sőt azért még egy bizonyos Abad-Amanu nevű személy is kezességet vállalt. Esler a szöveg elemzéséből azt állapítja meg, hogy Mukumu és Abad Amanu üzlettársak voltak, és a szerződés célja (amely ugyanakkora összegre vonatkozó további kölcsönre vonatkozó opciót is tartalmazott) az volt, hogy közösen béreljenek egy datolyaültetvényt, és annak két évre szóló kezdő összegét abból kifizessék (94–108.).¹⁸

Az 5. fejezetben Esler az időrendben következő kézirat, a *P. Yadin* 2. vizsgálatára tér át, amely egy datolyaültetvényre vonatkozó adásvételi szerződés. A vevő Archelaos tartományi kormányzó,¹⁹ Abad Amanu fia, míg az eladó Abi-Adan, Aptach lánya. A szerződést a datolyaszüret után két-három hónappal, i. sz. 99-ben kötötték. Esler a dokumentumok elemzéséből arra a következtetésre jut, hogy az eladó előzetes megbeszélés után, a társadalmi rangkülönbségre tekintettel kedvezményes áron, 448 *denarius*nak megfelelő összegért értékesítette az ingatlanát.

A 6. és 7. fejezetben tárgyalt *P. Yadin* 3. kézirat ugyancsak egy ingatlan-adásvételi szerződést tartalmaz, amelyet egy hónappal később ugyanaz az eladó kötött Babata apjával, Simon ben Menáchemmel, ugyanazon datolyapálma-ültetvény tárgyában. Az ötven százalékkal magasabb vételárát jelentős mértékben az ültetvény szomszédságában lévő, az eladó férjének, Chacmarilnak tulajdonát képező kisebb ültetvény – külön ügylet keretében a szerződésben ígért – hozzácsatolása indokolta (158.). Esler virtuóz módon fejt fel a dokumentumokból – a korábbi fejezetekben írt társadalmi-gazdasági mozgástér figyelembevételével – az ügylet mögött feltételezhető élethelyzetet, az érintettek valószínűsíthető szándékát. Rekonstrukciója szerint az történt, hogy Archelaos az apja váratlan halála miatt kényszerült elállni az ültetvény megvásárlásától, mivel a nabateust teljes körű felelősség terhelte jog szerint apja adósságaiért (így a *P. Yadin* 1. kölcsönszerződés kezeseként fennálló tartozásáért is), amelyekért helyt kellett állnia. Azért írta alá tanúként az új adásvételt, hogy igazolható legyen az ügylet szabályos volta, és Esler feltételezése szerint ugyanezen okból adta át egy példányát az apja által garantált i. sz. 94-es kölcsönszerződésnek (135–175.).

¹⁷ Ezt Esler a mai Khirbet Umm Rummánéval azonosítja és véleménye szerint Maoza feltételezett helyétől nagyjából 12 kilométer távolságra van kelet, délkelet felé. Lásd Esler: Babatha's Orchard, 119.

¹⁸ A kölcsönt a szokásos kamat mellett kötötték, amely Esler szerint 9% volt. Lásd *uo.*, 29.

¹⁹ A nabateus *sztratégosz* adminisztratív hatalommal felruházott városparancsnokként fogható fel. Lásd *uo.*, 113.

A 8. és 9. fejezetet Esler a töredékes *P. Yadin* 4. szöveg rekonstrukciójának, a szerződő felek azonosításának (176–208.) és a helyreállított szöveg értelmezésének, kontextualizálásának (209–220.) szenteli. Meggyőző módon bizonyítja, hogy ez a dokumentum a *P. Yadin* 3-ban ígért kisebb ültetvény átruházását tartalmazza. A *P. Yadin* 4. kiegészítésekkel és magyarázó megjegyzésekkel ellátott nabateus arámi szövegét az 1. függelék, valamint mind a négy dokumentum Esler által készített angol fordítását a 2. függelék tartalmazza.

A 10. fejezet végül a családi történetet tartalmazza, egy olyan érdekesítő elbeszélésbe foglalva, ahogyan azt – Esler elképzelése szerint – Babata gyermekkorában hallhatta apjától újra meg újra.

Összességében elmondható, hogy Esler – a négy ókori jogi dokumentum etnográfusi figyelemmel való olvasásával, valamint a dokumentumok szereplőit összekötő kulturális normák és intézmények mérlegelésével – élő karakterekké formálja a szerződő feleket, kezeseket és tanúkat.²⁰ Művének értékéből mit sem von le, hogy számos ponton nehezen bizonyítható feltételezésekbe kénytelen bocsátkozni, amikor a gyakorló jogász pragmatizmusával magyarázatot keres arra, hogy miért került az első két papirusz Babata archívumába, mire szolgált ezeknek a látszólag nem a családhoz tartozó dokumentumoknak a megőrzése. Válaszát több szempontból megalapozottnak tekintem. A negyedik papirusz hiányos szövegének kiegészítésére tett megoldási javaslatai számomra meggyőzőek, a dokumentum általa adott értelmezése is megalapozottnak mondható. Műve méltán hasonlítható azoknak a két évezredes datolyamagoknak a kicsíráztatáshoz, amelyeket a Yadin vezette régészek a holt-tengeri barlangokban találtak.²¹ Mindkettő sikerült, és ezzel a múlt eleven valósággá válhatott, újra szerves összeköttetésbe került a jelenlennel.

Barta Péter

²⁰ Krista N. Dalton: Babatha's Orchard = Religion, 48, 2018/3, 518–520.

²¹ Schuster R.: How King Solomon and the Romans shaped the Judean date palm = Archaeology – Haaretz.com. 2020.03.20. Online: [haaretz.com/archaeology/how-king-solomon-and-the-romans-shaped-the-judean-date-palm-1.10685653](https://www.haaretz.com/archaeology/how-king-solomon-and-the-romans-shaped-the-judean-date-palm-1.10685653). Megtekintve: 2022. március 22.